

Meksykańskie kartele narkotykowe i ich negatywny wpływ na sytuację w Meksyku w latach 80., 90. i współcześnie

Streszczenie. Niezmiennie od lat 60. XX wieku meksykańskie kartele narkotykowe wciąż stanowią poważny problem dla prawidłowego funkcjonowania Meksyku. Stosowane przez syndykaty zbrodni przemoc i korupcja destabilizują struktury państwowe, zapewniając im bezkarność i ochronę przed egzekwowaniem prawa. W artykule przedstawiono początki meksykańskiego narkobiznesu, genezę i ewolucję meksykańskich karteli narkotykowych oraz negatywne skutki, jakie powoduje ich działalność na terenie współczesnego Meksyku. Skoncentrowano się na trzech okresach, które precyzyjnie wychwytyują transformacje zachodzące w narkobiznesie. Będą to: początki narkobiznesu i era El Padrino, okres lat 90. XX w. oraz XXI w.

Słowa kluczowe: *kartele narkotykowe, przemyt, przemoc, handel narkotykami, Meksyk*

Mexican drug cartels and their negative influence on the Mexican state through the eighties and nineties to present

Abstract. Since the 1960s, Mexican drug cartels have continually been a major problem to the normal functioning of the Mexican state. Drug syndicates persistently apply corruption and violence, which in turn destabilizes the country's structures providing them with further impunity and security from law enforcement. In the following paper, I intend to show the beginnings of Mexican drug business: its genesis and the evolution of Mexican Drug Cartels, as well as the negative effects of their activities in contemporary Mexico's territory. I will focus on three distinct periods that vividly illustrate transformations occurring in the Mexican drug trafficking industry. These will be: the origins of drug business and the El Padrino era, the 1990s, and the 21st century.

Keywords: *drug cartels, smuggling, violence, trafficking, Mexico*

Wstęp

Kartele narkotykowe są bezsprzecznie bardzo poważnym problem dla bezpieczeństwa i rozwoju Meksyku. Władze dawnego Wicekrólestwa Nowej Hiszpanii nie potrafią poradzić sobie z bezkarnością przestępców i powszechnie akceptowaną korupcją. Kolejni baroni narkotykowi i ich organizacje przestępcze skutecznie paraliżują cały aparat władzy państwowej. Sprzyja temu niewydolna władza sądownicza, nisko opłacani funkcjonariusze policji i wojska. Ponadto samo położenie geograficzne Meksyku niejako predestynuje ten kraj do bycia arterią komunikacyjną łączącą obie Ameryki,

co skrzętnie wykorzystuje narkobiznes. Następne pokolenia *narcos*¹ nakręcają spiralę przemocy i okrucieństwa, przenosząc swoje porachunki na ulice miast i terroryzują zwykłych obywateli. Brutalna i bezwzględna walka o zdobycie szlaków przerzutowych dla marihuany, kokainy, metamfetaminy, heroiny oraz pozostałych substancji odurzających pochłonęła już ponad 100 tys. ofiar². W wyniku *war on drugs*, rozpętanej przez prezydenta Felipe Calderóna w 2006 r., do dnia dzisiejszego zginęło ponad kilkadziesiąt tysięcy osób. Współczesne kartele narkotykowe posiadają nowoczesną broń i doskonale wyszkolonych ludzi, przez co coraz bardziej upodabniają się do oddziałów paramilitarnych.

Początki narkobiznesu i era El Padrino

Początków meksykańskiego narkobiznesu należy szukać już na przełomie lat 20/30. XX w. w górach Sierra Madre Occidental w stanie Sinaloa. Korzystny wpływ na uprawę maku lekarskiego miał suchy klimat tego regionu. Okres amerykańskiej prohibicji alkoholowej znacząco uszczuplił przychody meksykańskich przestępców, dlatego zdecydowali się oni na przejście kontroli nad intratnym biznesem związanym z dystrybucją i produkcją heroiny oraz opium, a znajdującego się we władaniu Chińczyków³. Wykorzystali do tego zamieszki wymierzone w chińskich migrantów, które doprowadziły do fali prześladowań obywateli Państwa Środka w północnym Meksyku⁴.

Meksykańscy *gomeros*⁵ w latach 40. XX w. skoncentrowali się na produkcji narkotyków w związku z rosnącym popytem na opium, w szczególności wśród amerykańskich żołnierzy zaangażowanych w działania wojenne w Europie. Natomiast od lat 60. XX w. szybko przerzucili się na masową produkcję marihuany, której pożądała wyzwolona amerykańska młodzież. Osiągane zyski z narkobiznesu sprawiły, że w latach 70. XX w.

¹ W taki sposób w Meksyku i Ameryce Środkowej nazywano mafiosa, Ł. Czeszumski, *Biały Szlak. Reportaże ze świata wojny kokainowej*, Wydawnictwo CL Media, Gdańsk 2015, s. 347.

² Zob. Ł. Czeszumski..., dz. cyt., s. 349.

³ Pierwszym aresztowanym w Sinaloa handlarzem narkotyków był Chińczyk – Manuel Wong (03.1923 r.), którego próba przesmyglowania 9,35 kg opium zakończyła się porażką, zob. F.V. Enciso Higuera, *The Origin of Contemporary Drug Contraband: A Global Interpretation From Sinaloa*, Stony Brook University, New York 2015, s. 34.

⁴ F. González, *Paisanos Chinos Transpacific Politics among Chinese Immigrants in Mexico*, University of California Press, California 2017, s. 31-40.

⁵ Z j. hiszp. gumiarze – osoby zajmujące się uprawą maku lekarskiego, który następnie przerabiany jest na opium. Nazwa pochodzi od soku uzyskiwanego z pąków makówek. W Sinaloa nazywa się go gumą, zob. I Grillo *El Narco. Narkotykowy zamach stanu w Meksyku*, Wydawnictwo Remi Katarzyna Portnicka, Warszawa 2012, s. 32.

gomeros przeprowadzili się z obszarów górskich do miasta Culiacán. Zbudowali tam okazałe rezydencje, które nie uszły uwadze lokalnej prasy. To właśnie wtedy zaczęto ich nazywać *narcotráfficantes*. Aktywność meksykańskich przestępców w międzynarodowym przemyśle narkotyków spowodowała interwencję władz. Operacja „Kondor”⁶, realizowana przez aparat przymusu, znacząco obniżyła produkcję środków odurzających w stanie Sinaloa. *Narcos* ewakuowali się do Guadalajary, gdzie w niedługiej przyszłości uformował się pierwszy meksykański kartel narkotykowy.

Rozwój pierwszego meksykańskiego syndykatu śmierci zapoczątkował człowiek znany jako El Padrino⁷, będący protegowanym Pedra Avilésa Péreza⁸. To z jego inicjatywy w kooperacji z innymi baronami narkotykowymi: Ernestem Fonseą Carillem i Rafaellem Caro Quinterem powstał w 1976 r. pierwszy kartel narkotykowy na terenie Meksyku. W latach świetności ich organizacji przestępczej (1980-1984 r.) udało im się nawiązać współpracę z charyzmatycznym przywódcą kolumbijskiego kartelu z Medellín – Pabłem Emiliem Escobarem Gaviría⁹. To właśnie od tego momentu Meksyk stał się krajem tranzytowym dla kolumbijskiej kokainy. Baron narkotykowy z Medellín płacił Meksykanom pierwotnie w pesos, następnie w dolarach za każdy udany transport kokainy do USA. Warunki umowy uległy zmianie, gdy El Padrino dowiedział się, jaka jest rzeczywista wartość kokainy na czarnym rynku. Od tej pory Meksykanie zatrzymywali 35% każdego ładunku kolumbijskiej kokainy dla siebie. Narkotyki były ukrywane w pociągach, podwoziach

⁶ Zob. V. Rios Contreras, *How Government Structure Encourages Criminal Violence: The causes of Mexico's Drug War*, Harvard University, Massachusetts 2012, s. 83-85.

⁷ Miguel Ángel Félix Gallardo – w przeszłości oficer meksykańskiej policji federalnej, który zajmował się tropieniem przemytników, dzięki czemu poznał trasy przemytnicze. Jeden z założycieli i przywódców Cártel de Guadalajara, architekt współczesnego modelu karteli meksykańskich, ponadto morderca i handlarz narkotyków. Aresztowany w 1989, do dnia dzisiejszego odbywa wyrok 40 lat pozbawienia wolności w meksykańskim więzieniu w Altiplano. Zob. R. Saviano, *Zero, Zero, Zero. Jak kokaina rządzi światem*, Wydawnictwo Sonia Draga, Katowice 2014, s. 28-43.

⁸ Pedro Avilés Pérez – jeden z baronów narkotykowych lat 60. XX w. Miał znaczący wkład w zwiększenie przemytu marihuany i heroiny do USA. Został zastrzelony przez funkcjonariuszy policji w 1978 r., zob. E. Vulliamy, *Ameksyka. Wojna wzdłuż granicy*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2012, s. 42-43.

⁹ Pablo Emilio Escobar Gaviria – lider kartelu z Medellín, w ramach którego odpowiedzialny był za skorumpowanie polityków, wojska, policji i organizację rozlokowania chemikaliów dla laboratoriów narkotykowych. Miał niezwykle silne ambicje polityczne, których zwieńczeniem była desygnacja do kolumbijskiego Kongresu w 1982 r. Nie należy zapominać, że to właśnie on rozpoczął bezwzględną wojnę kartelu z Medellín z władzami Kolumbii, której ofiarami stali się również zwykli obywatele. Zob. R. Chepesiuk, *The Bullet or the Bribe. Taking down Colombia's Cali Drug Cartel*, Wyd. Greenwood Publishing Group, Westport (Connecticut) 2003, s. 125, 130-132, oraz zob. M. Mermelstein, R. Moore, R. Smitten, *The Man Who Made It Snow*, Wyd. Simon and Schuster, New York 1990, s. 84-85.

samochodów i ciężarówkach¹⁰. Natomiast jeśli następowały komplikacje w trakcie przejazdów, spowodowane przez m.in. podziemne tunele, ludzie M.A.F. Gallarda inkasowali 50% przemyconej kokainy¹¹. To właśnie wtedy Guadalajara Cartél, oprócz dotychczasowego przewożenia, podjął się pełnienia funkcji dystrybutora chlorowodorku kokainy. Kolumbijczycy przestali być liderami biznesu kokainowego. Handlarze narkotyków z Guadalajary, aby osiągać coraz większe zyski i zagwarantować sobie monopol, skorumpowali m.in. szefa biura Interpolu w Meksyku – Miguela Aldana Ibarra, opłacali elity polityczne, wysoko postawionych generałów oraz komendantów policji itd. Na liście płac kartelu znajdowało się praktycznie całe państwo. Przestępcy, mając świadomość sytuacji, w jakiej znalazł się Escobar, pomnażali swój majątek *inocognito*¹². Sprzyjał im brak działań ze strony skorumpowanego rządu – *Pax Mafiosa*¹³.

Meksykańskim centrum produkcji narkotyków jest obszar Złotego Trójkąta¹⁴. W stanie Chihuahua znajdowało się tajemnicze *El Bufalo*¹⁵, które 6.11.1984 r. zostało zniszczone przez meksykańskie wojsko. *Narcos* stracili wówczas 8 mld dolarów.

Sprawa „Kikiego” Camareny z 1985 r.¹⁶ odsłoniła struktury kartelu i spowodowała odwet agentów DEA. Lata 1985-1989 upłynęły pod znakiem operacji Legenda¹⁷, która doprowadziła do aresztowania głównych bossów

¹⁰ R. Saviano, *Zero...*, dz. cyt., s. 25-31.

¹¹ Tamże, s. 29.

¹² Na początku lat 80. dotychczasowa trasa przemytnicza kartelu z Medellín wiodąca z Kolumbii przez Karaiby do Miami została zablokowana przez działania amerykańskich agencji federalnych.

¹³ Układ pomiędzy Partią Rewolucyjno-Instytucjonalną a meksykańskimi baronami narkotykowymi zapewniał obu stronom benefity. Gangsterzy prowadzili swoje interesy, utrzymywali spokój, płacili łapówki i organizowali poparcie polityczne. Władze oferowały polityczną protekcję, współpracę i przymykanie oczu na działania mafii. Pakt obowiązywał przez ponad 50 lat. E. Vulliamy, *Ameryka...*, dz. cyt., s. 42-46.

¹⁴ Meksykańskie stany: Chihuahua, Durango, Sinaloa.

¹⁵ Największa plantacja marihuany na świecie, ponad 1300 akrów, znajdowała się w stanie Chihuahua. Miała protekcję władz i wojska, zob. O. Contreras Velasco, *La evolución del Narcotráfico en México*, b.w., Texas 2010, s. 13.

¹⁶ Enrique Camarena Salazar - agent DEA od 1974 r., samodzielnie rozpracowywał kartel z Guadalajary, przeniknął do najwyższych struktur organizacji przestępczej i zdobył zaufanie M.A.F. Gallarda, R.C. Quintera i E.F. Carilla. Zdradzony przez zaufanych meksykańskich policjantów. W 1985 r. został porwany na polecenie El Padrina i Cara Quintera do calle Lope de Vega, gdzie był okrutnie torturowany. Dopiero po miesiącu odnaleziono jego okaleczone ciało w stanie Michoacán. Meksykańskie władze nie podjęły żadnych działań, aby odnaleźć zabójców „Kikiego”, zob. A.F. McEvoy, *The martyrdom and avenging of Enrique Camarena-Salazar: a review of case law and scholarship after thirty years*, b.w., USA 2017, s. 42.

¹⁷ Operacja Legenda, przygotowana przez DEA, spowodowała zwolnienie lub aresztowanie wielu skorumpowanych polityków, urzędników i policjantów, współpracujących z kartelem z Guadalajary, zob. R. Saviano, *Zero...*, dz. cyt., s. 33-36.

handlarzy narkotyków z Guadalajary: El Padrino, E.F. Carilla i R.C. Quintero. Działania te miały na celu eliminację kartelu z życia społecznego Meksyku. R.C. Quintero zdołał nawet uciec z więzienia, co umożliwił mu sam komendant policji w zamian za łapówkę w wysokości 60 mln dolarów. Boss zamieszkał na Kostaryce. Na jego nieszczęście, przebywająca z nim narzeczona – Sara Cristina Cosío Vidaurri Martínez, która nie była związana z narkobiznesem, zadzwoniła z Kostaryki do rodziny w Meksyku. Pozwoliło to DEA namierzyć barona i ponownie umieścić go w więzieniu^{18,19}.

Tuż przed aresztowaniem w 1989 r. M.A.F. Gallardo zorganizował tajną naradę meksykańskich baronów narkotykowych w Acapulco. Pertrakcje zaowocowały podziałem szlaków przerzutowych pomiędzy poszczególnych bossów, w wyniku czego każdy z nich nadzorował określoną *plaza*²⁰. Nowa konfiguracja kontrolowanych terytoriów stała się przyczyną utworzenia pierwszych współczesnych karteli narkotykowych w Meksyku: Sinaloa, Juárez, Tijuana, del Golfo i Sonora. Za każdorazowe przekroczenie granic terytorium będącego pod pieczę kartelu przez handlarza narkotyków z innej organizacji należało uiścić *tantiemę*. Na spotkaniu ustalono też zasady kooperacji między grupami podczas transportu narkotyków do Ameryki Północnej. Ze względu na stale rosnący popyt na narkotyki oraz generowanie niewyobrażalnych zysków ze sprzedaży, uznano biznes kokainowy za priorytetowy w stosunku do pozostałej działalności syndykatu zbrodni. Całość przedsięwzięcia miał nadzorować M.A.F. Gallardo. Tym samym, kartel z Guadalajary przestał istnieć. Definitywnie przeminęła era, w której przestępcy kierowali się zasadą nieeliminowania bliskich swoich oponentów.

Lata 90.

Pod koniec XX w. baroni narkotykowi zmienili sposób działania. W niepamięć poszły reguły stosowane przez El Padrino. Na początku lat 90. zaczęły się walki o *plazas*. Przywódcy grup przestępczych, kierując się chęcią zdobycia przewagi i osiągnięcia szybkiego zysku z narkobiznesu, zaczęli ze sobą rywalizować o przejęcie jak największej części rynku zbytu. Każdy

¹⁸ 9.08.2013 r. w wyniku działań trybunału federalnego Guadalajary, który dopatrzył się uchybień w procesie karnym, Caro Quintero znalazł się na wolności. Tamże, s. 39-41.

¹⁹ W 2016 r. w wywiadzie dla „Proceso” R.C. Quintero zapewnił, że nie jest odpowiedzialny za zabójstwo „Kikiego”. Ponadto wspominał o spotkaniu z „El Chapo” i „El Mayo”, którym powiedział, iż już nigdy nie wróci do narkobiznesu i chce wieść spokojne życie, zob. C. Woody, *One of Mexico's most notorious drug lords says he's out of the business, but it's not that simple*, businessinsider.com, <https://tinyurl.com/y8j54ngx>, data dostępu: 29.08.2018.

²⁰ Szlak przerzutowy narkotyków. Zob. R. Saviano, *Zero...*, dz. cyt., s. 37-42.

z nich miał inną strategię dotyczącą handlu narkotykami. „El Chapo”²¹ działał *incognito*, „El Señor del Los Cielos”²² korumpował wszystkich, a „El Mata Amigos”²³ zdobywał poparcie za pomocą terroru i eksterminacji.

J.A. Guzmán Loera stojąc na czele kartelu Sinaloa rozpoczął podbój mniejszych *plazas*, wykluczając w ten sposób z rynku m.in. handlarzy narkotyków z Jalisco, Sonory oraz Colimy. Wewnętrzne konflikty i brak dowódcy spowodowały rozpad mniejszych grup przestępczych, które były następnie inkorporowane do struktur kartelu Sinaloa. Podobny schemat działania przyjęli przywódcy kartelu del Golfo, dzięki czemu zyskali całkowitą kontrolę nad szlakiem Matamoros²⁴ i powiększyli skład swoich oddziałów zbrojnych.

W pierwszej połowie lat 90. XX w. rozpoczęła się walka o wpływy między kartelami z Sinaloa a Tijuana. Aby zdobyć przewagę nad rywalami oraz zwiększyć dochody ze sprzedaży narkotyków po obu stronach granicy amerykańsko-mekykańskiej, J.A. Guzmán Loera oraz rodzina Arellano Felix²⁵ musieli przejąć kontrolę nad *plaza* Tijuany. Rozpoczęto budowę tunelu łączącego Tijuana z San Diego. Wojna karteli obfitowała w liczne morderstwa znaczących członków organizacji przestępczej rywala. Kulminacyjnym momentem walki o władzę był nieudany zamach na J.A. Guzmána Loerę na lotnisku w Guadalajarze (24.05.1993 r.), w wyniku którego zginął biskup Guadalajary - Juan Jesús Posadas Ocampo – przeciwnik handlu narkotykami. Rząd Meksyku tym razem podjął działania błyskawicznie. W czerwcu 1993 r. na granicy meksykańsko-gwatemalskiej zatrzymano „El Chapo”, który w 1995 r. został osadzony w więzieniu w Puente Grande. Niestety nie rozwiązało to konfliktu o *plaza*.

Od 1996 r., pomimo aresztowania barona narkotykowego Juana Garcíi Ábrego i jego ekstradycji do Stanów Zjednoczonych, kartel del Golfo

²¹ Joaquín Archivaldo Guzmán Loera - ur. prawdopodobnie w kwietniu 1954 r., najpotężniejszy boss kartelu z Sinaloa, trzykrotnie aresztowany, w 2017 r. nastąpiła jego ekstradycja do USA. W lutym 2019 roku został skazany na dożywocie, zob. J. Kędzierska, *Joaquín Guzmán Loera "El Chapo": Dożywocie dla meksykańskiego króla dealerów*, „gazetaprawna.pl”, <https://www.gazetaprawna.pl/artykuly/1397729,el-chapo-dozywocie-joaqu-n-guzm-n-loera.html>, data dostępu: 15.02.2019.

²² Amado Carillo Fuentes - przywódca kartelu z Juárez, posiadał flotę boeingów 727, którą wykorzystywał do przewożenia kokainy z Kolumbii do Meksyku, zmarł podczas operacji plastycznej w lipcu 1997 r., zob. E. Follis, D. Century, *Tajny Agent. Moje życie wśród narkoterrorystów*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2014, s. 190-210.

²³ Osiel Cárdenas Guillén - przywódca kartelu del Golfo, przydomek El Mata Amigos zyskał po zamordowaniu swojego współnika po wspólnej ucieczce z więzienia, w 2003 r. został aresztowany i przetransportowany do USA, gdzie odbywa dożywotnią karę pozbawienia wolności, zob. R. Saviano, *Zero...*, dz. cyt., s. 67-72.

²⁴ Narkotykowy szlak tranzytowy prowadzący wzdłuż Zatoki Meksykańskiej, tamże, s. 38.

²⁵ Założyciele Tijuana Cartél.

ogarnęła walka o władzę. Batalia o przejęcie kontroli nad *plaza* Matamoros i ciągłe konfrontacje zbrojne wzbudziły spore zainteresowanie FBI i meksykańskiego wojska. Przedstawiciele władz skutecznie osłabili wpływy handlarzy narkotyków. Aresztowano kolejnych przywódców syndykatu zbrodni, takich jak: Humberto Ábrego, Sergio „El Checo” Gómez, Óscar Malherbe de León czy Hugo Baldomero Medina Garza²⁶. Wydawało się, że impas w kartelu jest nieunikniony. Jednak sytuacja organizacji przestępczej znad Zatoki zaczęła się optymalizować. Pozycję dominującą przejęli O. Cárdenas Guillén i „El Chava”, którzy zreformowali i scentralizowali strukturę kartelu. Jednak współpraca nie trwała długo. W 1998 r. po ucieczce z więzienia O. Cárdenas Guillén zamordował współnika i rozpoczął samodzielne rządy w organizacji. Od tej pory był znany jako „El Mata Amigos”. Walkę z Gulf Cartel rozpoczęli: „El Chapo”, rodzina Arellano Felix, Vincente Carillo Fuentes. Terror i przemoc, które zapanowały m.in. w stanach Tamaulipas i Nuevo León, trwały do końca XX w. W miastach Nuevo Laredo i Reynosa pospolicie widokiem stały się porzucone poćwiartowane zwłoki, codziennością były porwania i egzekucje. Incydent z 1999 r. położył kres przestępczej karierze „El Mata Amigos”. O. Cárdenas Guillén jawnie groził śmiercią agentom FBI: Danielowi Fuentesowi oraz DEA: Joemu DuBoisowi. Amerykanie przewozili wówczas przez tereny podległe baronowi informatora kartelu del Golfo. Pod wpływem agitacji międzynarodowej, meksykańskie władze wydały list gończy za O. Cárdenasem Guillénem.

Najbardziej dochodową *plaza* był rejon Ciudad Juárez, kontrolowany do końca XX w. przez rodzinę Carillo Fuentesów z kartelu Juárez. Było to miejsce, w którym przez granicę z USA przerzucano większą część narkotyków szmuglowanych przez Meksyk²⁷. Najstarszy z braci – A. Carillo Fuentes – pokonał pretendenta do funkcji przywódcy. Gdy nadarzyła się okazja, pozbył się też swojego współnika – Pabla Acosty Villareala – w 1987 r. wskazując policji federalnej miejsce jego pobytu²⁸. Pozwoliło mu to całkowicie przejąć władzę w organizacji. Przy okazji wspomnianego aliansu, skorpumpował lokalne władze i siły porządkowe. Teraz mógł bez przeszkód przewozić własną flotą boeingów oraz meksykańskimi taksówkami powietrznymi tony kokainy z terenów Kolumbii aż do USA²⁹. W połowie lat 90.

²⁶ R. Saviano, *Zero...*, dz. cyt., s. 68-72.

²⁷ T. Wainwright, *Narkonomia*, Wydawnictwo W.L. Anczyca S.A., Kraków 2016, s. 18-36.

²⁸ E. Vulliamy, *Ameksyka...*, dz. cyt., s. 48-50.

²⁹ E. Follis, D. Century, *Tajny Agent. Moje życie wśród narkoterrorystów*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2014, s. 190-210.

agencji DEA³⁰ rozpoczęli operację wymierzoną przeciwko organizacji A. Carilla Fuentes. Miała ona na celu destabilizację i osłabienie struktury kartelu. 4 lipca 1997 r. A. Carillo Fuentes zmarł nagle podczas operacji plastycznej i liposukcji. W listopadzie 1997 r. odnaleziono zwłoki chirurgów, którzy operowali przywódcę kartelu z Juárez. Po miesiącu walk o władzę bracia A. Carilla Fuentes ponownie przejęli władzę w ugrupowaniu.

Współczesny narkobiznes

Pierwsza dekada XXI w. zapoczątkowała metamorfozy w meksykańskim narkobiznesie. W niektórych kartelach zwalczające się frakcje nadal toczyły walki o schedę. Rozpoczęcie *war on drugs* przez prezydenta Calderóna w 2006 r. spowodowało zerwanie *Pax Mafiosa* i eskalację przemocy na niewyobrażalną dotąd skalę. Baroni narkotykowi zaczęli organizować doskonale wyposażone, prywatne armie. Wojny o *plazas* dotyczyły coraz większego obszaru Meksyku. Znakiem czasów stały się publiczne egzekucje rywali i niewygodnych dziennikarzy, likwidowanie funkcjonariuszy policji, żołnierzy i polityków oraz przypadkowa śmierć zwykłych obywateli³¹. Pojawiły się również pierwsze symptomy tzw. narkoterroryzmu. Od 2010 r. meksykańskie kartele narkotykowe tworzyły ograniczone czasowo sojusze w imię wspólnych interesów, których zakończenie zawsze oznaczało eskalację przemocy. Po 2010 roku do istniejących karteli narkotykowych zaliczano: Los Zetas, Beltrán Leyva, Juárez, Tijuana, Los Caballeros Templarios, Sinaloa, La Familia Michoacana, Cartél Jalisco Nueva Generación i Gulf Cartel.

Ucieczka „El Chapo” z więzienia w 2001 r. zainicjowała pierwsze starcia o władzę między kartelem z Sinaloa a braćmi Carillo Fuentes w Ciudad Juárez. W 2004 r. na parkingu został zamordowany przez Los Negros³² Rodolfo Carillo Fuentes. Na odwet nie trzeba było długo czekać. Jeszcze tego samego roku w grudniu zamordowano w więzieniu osadzonego tam brata J.A. Guzmána Loery – Artura „El Pollo”. Obie strony konfliktu zaczęły korzystać z usług skorumpowanych funkcjonariuszy policji. Zaangażowani w walkę stróżę prawa eliminowali się nawzajem. Wojna o Ciudad Juárez osiągnęła

³⁰ Tamże, s. 180-200.

³¹ P. Wołejko, *Kartele narkotykowe zagrażają państwu Ameryki Środkowej*, „Polityka Globalna”, <https://tinyurl.com/ydamoumq>, dostęp: 14.09.2018; *Meksyk: 250 ciał w masowym grobie ofiar karteli narkotykowych*, „Strajkeu”, <https://tinyurl.com/ycvvy9vx>, dostęp: 14.09.2018; I. Grillo, *Mexico's New, Deadlier Crime Lords*, „USA News”, <https://tinyurl.com/y9v8b5ns>, data dostępu: 14.09.2018.

³² Ramię zbrojne kartelu Sinaloa utworzone przez braci Beltrán Leyva pod przywództwem „La Barbie”, zob. R. Saviano, *Zero...*, dz. cyt., s. 53.

apogeum w latach 2006-2011 r. Wówczas to za sprawą kilkunastu tysięcy żołnierzy, którzy przybyli do miasta, życie straciło aż 25 tys. osób³³. Siły zbrojne są podejrzewane o przeprowadzanie masowych egzekucji w czasie wojny o panowanie między kartelami. Syndykat zbrodni Fuentesów posiadał własne ramię zbrojne o nazwie La Linea. Za pomocą swojej soldateski prowadził walki z kartelem Sinaloa i pomniejszymi gangami, ścierał się z wojskiem i ludnością cywilną. W 2010 r. organizacja Carillo Fuentesów zdetonowała bombę, która spowodowała śmierć funkcjonariusza policji federalnej i kilku cywilów. Równocześnie kartel prowadził politykę wpływania na ludność cywilną poprzez rozmieszczanie *narcomantas*³⁴ na terenie całej *plaza*, co potęgowało wszechobecną atmosferę strachu. Poważnym problemem stały się też morderstwa narkomanów w zakładach odwykowych oraz *feminicidio*, które swoim zasięgiem objęło terytorium całego Meksyku³⁵. W drugiej dekadzie XXI w. szala zwycięstwa w konflikcie przechyliła się na stronę kartelu Sinaloa. W 2014 r. Vicente Carillo Fuentes został aresztowany, a w regionie Ciudad Juárez zapanował chaos.

W trakcie trwania wojny o *plaza* Ciudad Juárez powstał konflikt między dawnymi sojusznikami – braćmi Beltrán Leyva a kartelem z Sinaloa. Los Zetas rozpoczęli pertraktacje z braćmi w celu wynegocjowania warunków zwiększenia sfery wpływów Beltrán Leyvów w centralnym Meksyku. W 2008 r., na skutek działań meksykańskiego wojska, Alfredo Beltrán Leyva „El Mochomo” zostaje aresztowany. Natomiast w maju 2008 roku Arturo Beltrán Leyva wydaje polecenie zastrzelenia syna Joaquína – Édgara Guzmána Lópeza. Wykonania wyroku podejmuje się Fuerzas Especiales de Arturo. W kontrolowanych przez kartele *plazas* dochodzi do eskalacji przemocy i rozprzestrzenienia się fali terroru. Ofiarami stają się zwykli cywile oraz całe rodziny rywalizujących ze sobą organizacji przestępczych, a także funkcjonariusze policji i ich bliscy. Zimą 2009 r. meksykańscy żołnierze eliminują A. Beltrán Leyvę „El Barbas”. Do egzekucji dochodzi na terenie dzielnicy willowej. Martwe ciało barona narkotykowego ma opuszczone spodnie oraz odsłonięty tors pokryty dolarami i pesos. Było to symboliczne przesłanie dla kartelu narkotykowego Beltrán Leyva, którego członkowie w taki

³³ A. Domosławski, W. Jagielski, A. Leszczyński, J. Smoleński, W. Osiatyński, R. C. Fernandes, J. Csete, *Wojny narkotykowe. Doniesienia z pola walki*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2011, s. 21-22.

³⁴ Narkotykowe koce – swoisty rodzaj transparentów służących działaniom propagandowym karteli., zob. R. Saviano, *Zero...*, dz. cyt., s. 54-80.

³⁵ Zjawisko masowego mordowania kobiet motywowanego nienawiścią do płci pięknej często o zabarwieniu seksualnym. Ma ukazać męską dominację odmienną od znanego *machismo*, zob. E. Vulliamy, *Ameksyka...*, dz. cyt. s. 257-286.

właśnie sposób ostatecznie upokarzali ciała swoich ofiar. Parę tygodni później brat zabitego - Carlos Beltrán Leyva - zostaje pojmany i trafia do więzienia. Jego aresztowanie było skutkiem zemsty, jakiej dokonał mordując część rodziny meksykańskiego żołnierza, biorącego udział w obławie na A. Beltrán Leyvę. Kartel Beltrán Leyva zostaje osłabiony z powodu walki o władzę toczącej się między dwoma frakcjami. Jedno stronnictwo reprezentują: Edgar Valdez Villarreal „La Barbie” i Geraldo Alvarez-Vazquez „El Indio”. Natomiast po drugiej stronie stają: Héctor Beltrán Leyva „El H” oraz Sergio Villarreal Barragán „El Grande”. Spór zakończył się przed 2013 r. aresztowaniem wszystkich stron konfliktu. Sukcesję w kartelu przejmuje ostatni z braci, Héctor, który w październiku 2014 r. zostaje schwytany. Po tym aresztowaniu kartel nie podniósł się już z kolan.

Na początku XXI w. O. Cárdenas Guillén przystąpił do utworzenia prywatnej armii w *plaza* Matamoros. Gwardia składała się z byłych dezertérów Grupo Aeromóvil de Fuerzas Especiales, na czele z porucznikiem Arturo Guzmánem Deceną „Z-1”. Oddziały zbrojne kartelu otrzymały nazwę Los Zetas. W listopadzie 2002 r. wojsko meksykańskie wytropiło i zastrzeliło A. Guzmána Decenę. Kolejnym liderem ugrupowania został Rogelio González Pizaña „Z-2”, którego aresztowano w 2004 r. Jego następcą zostaje Heriberto Lazcano Lazcano „Z-3”, znany z okrutnego głodzenia schwytanych ofiar. Do zasług H. Lazcano Lazcano na rzecz syndykatu zbrodni należy modernizacja i centralizacja struktury kartelu. Po reorganizacji, syndykat zbrodni dzieli się na: *los ventanas*, *los halcones*, *los leopardos*, *los mañosos* i *la dirección*³⁶. Po aresztowaniu w 2003 r. O. Cárdenasa Guilléna, „Z-3” rozpoczął proces uniezależniania się grupy paramilitarnej od kartelu znad Zatoki. Ostateczny podział nastąpił ok. 2010 r. Od tej pory obie organizacje przestępcze konkurują o rynek zbytu oraz zyski, czego skutkiem jest wzajemna eksterminacja. W 2012 r. H. Lazcano Lazcano zostaje zabity przez żołnierzy meksykańskiej marynarki wojennej. Kolejnym przywódcą kartelu zostaje Miguel Ángel Treviño Morales „Z-40”. Zyskał on rozgłos przez stosowanie względem swoich ofiar tzw. techniki duszonego mięsa³⁷. Po jego aresztowaniu w Tamaulipas w 2013 r., miejsce lidera zajmuje jego brat – Omar Treviño Morales „Z-42”, który trafia do więzienia w 2015 r. Najnowszą informacją z lutego 2018 r. jest schwytanie watażki Los Zetas – Joségo Marí

³⁶ Kolejno: okna - chłopcy, którzy mają zaalarmować członków kartelu, gdy policja przeszukuje ich terytorium, sokoły - zajmują się sferami dystrybucji, lamparty - prostytutki służące do wyciągania cennych informacji od klientów, spryciarze - odpowiedzialni za zaopatrzenie, dowództwo - przywódcy organizacji przestępczej, zob. R. Saviano, *Zero...*, dz. cyt. s. 106.

³⁷ Wrzucał swoje ofiary do beczek wypełnionych benzyną i podpalał. Tamże, s. 109-111.

Guízara Valencii „Z-43”, za pomoc w jego ujęciu służby specjalne oferowały nagrodę w wysokości 5 mld USD.

Tymczasem w Cartel del Golfo trwają kolejne batalie o objęcie przywództwa. Do zmagają stają: Osiel Antonio Ezequiel Cárdenas Guillén „Tony Tormenta” i Jorge Eduardo Costilla Sánchez „El Coss”. Po nich kolejno schedę obejmują: Mario Armando Ramírez Treviño „El Pelón”, Osiel Homero Cárdenas Guillen „El Majadero”. Obecnym liderem kartelu Juárez jest przywódca La Linea – Juan Pablo Ledezma.

Współcześnie syndykat Los Zetas jest jednym z najnowocześniejszych i najbardziej bezwzględnych karteli narkotykowych. Organizacja korzysta z najnowszej generacji sprzętu militarnego i elektronicznego, posiada własne bazy szkoleniowe, z których mogą czynić użytek zrekrutowani przez Los Zetas byli agenci służb mundurowych oraz byli wojskowi. Los Zetas dysponują też wyszkolonymi oddziałami młodocianych zabójców, znanych jako Los Niños Zetas, którzy są zdolni do jeszcze okrutniejszych zbrodni niż nich mentorzy. Trafnym przykładem makiawelicznej postawy może być nastoletni seryjny morderca – Rosalío Reta, który bez skrupułów zaszlachtował ponad 20 osób, zanim został zatrzymany³⁸. Członkowie organizacji są deprawowani w celu opanowania do perfekcji różnorodnych technik torturowania i zajadłej eksterminacji rywali. Celem szkolenia jest też wpojenie adeptom kartelu fanatycznego posłuszeństwa oraz braku zahamowań w eksterminacji ludności cywilnej. Przykładem umiejętności wyszkolonych oprawców są masakry z San Fernando w 2010 i 2011 r., ataki na więzienia Apodaca i Altamira w lutym 2012 czy odkrywane na bieżąco masowe groby w Tamaulipas. Ponadto Los Zetas zręcznie wykorzystują we własnym interesie media społecznościowe i propagandę³⁹.

Inaczej sytuacja wyglądała w stanie Michoacán. Tutaj kartel La Familia Michoacana powstał z przekształcenia lokalnych grup paramilitarnych, które zajmowały się ochroną ludności cywilnej przed pospolitymi kryminalistami. W pierwszej dekadzie XXI w. organizacja przestępcza z Michoacán podjęła ścisłą współpracę z kartelem del Golfo. W 2004 r. przywództwo objął Nazario Moreno González „El Chayo”, za czasów którego kartel przyjął parareligijny charakter. Było to spowodowane zręcznym połączeniem handlu narkotykami z religią chrześcijańską. N. Moreno González osobiście napisał specjalną biblię dla członków kartelu. Przestępcy z Michoacán zabraniali rozprowadzania narkotyków wśród mieszkańców Michoacán oraz

³⁸ R. Saviano, *Zero...*, dz. cyt., s. 109-112.

³⁹ Tamże, s. 105-108.

używania ich przez członków La Familii. Ponadto uznali siebie za władzę wykonawczą, ustawodawczą oraz sądowniczą na terenie stanu. Wszelkie zabójstwa były motywowane względami religijnymi, a każdy członek syndykatu znał treść nauk biblijnych głoszonych przez „El Chayo”. Mieszkańcy Michoacán zaakceptowali władzę *narcos*, z tego powodu stan ten nazywa się narkopaństwem⁴⁰. To właśnie w ten region Meksyku prezydent Calderón wysłał oddziały wojskowe wspierane śmigłowcami i wozami opancerzonymi, by stawić czoło baronom narkotykowym. W 2010 r. podano do wiadomości, że Nazario nie żyje. Nie odnaleziono jednak jego ciała. W czasie czterech lat, kiedy „El Chayo” był rzekomo martwy, stał się dla miejscowej ludności obiektem kultu religijnego. W marcu 2014 r. wojsko meksykańskie tym razem naprawdę zabiło bossa. Jednak czczony pośmiertnie przywódca kartelu powrócił symbolicznie na czele nowej organizacji: Los Caballeros Templarios, założonej przez jego najgorętszych zwolenników.

Zakon Rycerzy Templariuszy powstał z rozłamu w kartelu La Familia Michoacana, wykorzystując religijny fundamentalizm do zwiększenia swoich zysków z handlu narkotykami. Jego założycielem jest Servando Gómez Martínez zwany „La Tuta”, podwładny N. Moreno Gonzáleza. Syndykat swoją potęgę zbudował na strachu, głębokiej wierze chrześcijańskiej Meksykanów oraz na intratnym biznesie, jakim jest sprzedaż środków odurzających. Członkowie tej grupy wykonują masowe egzekucje w myśl odpowiedzialności zbiorowej, przy czym kierują się szlachetnymi zasadami kodeksu rycerskiego. Publicznie obwieszczają swoją samozwańczą misję stania na straży porządku społecznego i karania wszelkich przejawów nieprawości oraz niesubordynacji⁴¹. Oficjalnie piętnują działania władz przy milczącej aprobacie społeczeństwa. Jest to kolejny poziom absurdu wojen narkotykowych w Meksyku. Sytuacja ta ewidentnie ukazuje, jak łatwo można zmanipulować opinię publiczną, a przede wszystkim jak usprawiedliwić swoje zbrodnie i przedstawić je w dobrym świetle. Skuteczna propaganda kartelu jest prowadzona w imię miliardowych zysków i bez znaczenia pozostaje liczba ofiar.

Kolejnym, obecnie najsilniejszym kartelem narkotykowym, jest powstały w 2009 r. Jalisco Nueva Generación, określany mianem „Los Mata Zetas”. Jego założycielami są: Nemesio Oseguera Ramos, znany jako

⁴⁰ T. Wainwright, *Narkonomia...*, dz. cyt., s. 99-116.

⁴¹ Zob. A. Wawrzyńczak, *Morduj z Biblią w ręku - tam rządzi fanatyczny gang*, wiadomości.wp.pl, <https://wiadomosci.wp.pl/morduj-z-biblia-w-reku-tam-rzadzi-fanatyczny-gang-6082136971678849a>, data dostępu: 23.03.2019.

„El Mencho”, Erick Valencia, nazywany „El 85”, oraz Martín Arzol „El 53”. Ugrupowanie to w przeszłości stanowiło zbrojne ramię organizacji przestępczej z Sinaloa. Według szacunków meksykańskich służb wywiadowczych, majątek kartelu wynosi 50 mld USD. Po eliminacji w 2010 r. przez oddziały wojska jednego z liderów syndykatu zbrodni z Sinaloa - Ignacia Coronela Villarreala „El Nacho”, kartel Jalisco Nowe pokolenie staje w szranki z organizacją J.A. Guzmána Loery. Do ponowego sprzymierzenia się z „El Chapo” doszło w 2011 r. Liderów organizacji przestępczej z Jalisco motywuje wspólny wróg - Los Zetas. Znakiem rozpoznawczym „Los Mata Zetas” są porzucane w ciężarówkach rozkładające się ciała⁴². Przykładami działań syndykatu zbrodni mogą być wydarzenia ze stanu Veracruz, gdzie w okresie od 20 września do 24 grudnia 2011 r. służby porządkowe znalazły w ciężarówkach zwłoki ponad 120 osób. W większości przypadków byli to członkowie Los Zetas, jednak wśród zabitych znajdowały się też ciała ludności cywilnej oraz turystów. W 2012 r. aresztowano Ericka Valencię Salazara. Jalisco Nueva Generación bez skrupułów eliminuje wszystkich, którzy staną na drodze kartelu. W 2015 r. podczas szturm na śmigłowiec zabili 20 wojskowych i policjantkę. Natomiast w maju 2018 r. w Guadalajarze schwytano żonę „El Mencho” – Rosalindę González Valencię, która jest posądzana o administrowanie majątkiem kartelu⁴³.

Podsumowanie

Brutalne działania karteli narkotykowych skonstrastowane z nieefektywnie podejmowanymi działaniami ze strony władz pokazują skalę demoralizacji i powiązań rządu ze światem przestępczym we współczesnym Meksyku. Instytucje państwowe dotyka korupcja praktycznie na każdym szczeblu. Urzędnicy postawieni przed wyborem walki z kartelem a dostatkim i bezpieczeństwem własnej rodziny, z reguły godzą się na współpracę. Organy państwowe nie kontrolują sytuacji na ponad 60% powierzchni kraju, gdzie rządzą baroni narkotykowi. Sposób działania syndykatów zbrodni ma na celu zmuszenie ludności cywilnej do posłuszeństwa, stosowane są w tym celu brutalne akty przemocy. Społeczeństwo meksykańskie ze strachu woli milczeć niż aktywnie przeciwstawić się niesprawiedliwości i rządowi terroru wprowadzonym przez organizacje przestępcze. Codziennością

⁴² K. Marks, *What Should I Know About Mexico's Drug Cartels?*, soapboxie.com <https://soapboxie.com/social-issues/What-Should-I-Know-about-Mexicos-Drug-Cartels>, data dostępu: 16.09.2018.

⁴³ I. Alzaga, *Detienen a la esposa de 'El Mencho' en Jalisco*, Milenio.com, <http://www.milenio.com/policia/detienen-a-la-esposa-de-el-mencho-en-jalisco>, data dostępu: 15.09.2018.

stały się tortury i gwałty, zabójstwa i zaginięcia oraz porwania dla okupu zwykłych obywateli. Poziom zaufania Meksykanów do legalnej władzy systematycznie maleje, co jest wynikiem nieefektywnych działań wojska oraz służb bezpieczeństwa, dokonujących często aktów agresji wobec cywilów. Ponadto byli funkcjonariusze państwowi, po zakończeniu służby, wstępują w szeregi organizacji przestępczych. Niski poziom życia i często występujące patologie w życiu rodzinnym prowadzą do wychowywania kolejnego pokolenia obywateli pozbawionych wszelkich perspektyw. Tacy ludzie jako doskonali kandydaci są rekrutowani do karteli narkotykowych. Ponadto ogólnodostępna wiedza o korupcji i dysfunkcji Meksyku wpływa na postrzeganie tego państwa na arenie międzynarodowej.

Bibliografia

Campbell H., *Drug War Zone: Frontline Dispatches from the streets of El Paso and Juárez*, Wydawnictwo University of Texas Press, USA 2009.

Chepesiuk R., *The Bullet or the Bribe. Taking down Colombia's Cali Drug Cartel*, Wydawnictwo Greenwood Publishing Group, Westport (Connecticut) 2003.

Contreras Velasco O., *La evolución del Narcotráfico en México*, b.w., Texas 2010.

Czeszumski Ł., *Biały Szlak. Reportaże ze świata wojny kokainowej*, Wydawnictwo CL Media, Gdańsk 2015.

Domosławski A., Jagielski W., Leszczyński A., Smoleński J., Osiatyński W., Fernandes R.C., Csete J., *Wojny narkotykowe. Doniesienia z pola walki*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2011.

Enciso Higuera F.V., *The Origin of Contemporary Drug Contraband: A Global Interpretation From Sinaloa*, Stony Brook University, New York 2015.

Follis E., Century D., *Tajny Agent. Moje życie wśród narkoterrorystów*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2014.

González F., *Paisanos Chinos Transpacific Politics among Chinese Immigrants in Mexico*, University of California Press, California 2017.

Grillo I., *El Narco. Narkotykowy zamach stanu w Meksyku*, Wydawnictwo Remi Katarzyna Portnicka, Warszawa 2012.

McEvoy A.F., *The martyrdom and avenging of Enrique Camarena-Salazar: a review of case law and scholarship after thirty years*, b.w. USA 2017.

Mermelstein M., Moore R., Smitten R., *The Man Who Made It Snow*, Wyd. Simon and Schuster, New York 1990.

Pérez-Reverte A., *Królowa Południa. Narkotyki, miłość i śmierć*, Wydawnictwo Muza, Warszawa 2017.

Polit Dueñas G., *Narrating Narcos. Culiacán and Medellín*, Wydawnictwo University of Pittsburgh Press, Pittsburgh 2013.

Rios Contreras V., *How Government Structure Encourages Criminal Violence: The causes of Mexico's Drug War*, Harvard University, Massachusetts 2012.

Saviano R., *Zero, Zero, Zero. Jak kokaina rządzi światem*, Wydawnictwo Sonia Draga, Katowice 2014.

Vulliamy E., *Ameksyka. Wojna wzdłuż granicy*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2012.

Wainwright T., *Narkonomia*, Wydawnictwo W.L. Anczyca S.A., Kraków 2016.

Strony internetowe:

<http://www.milenio.com/policia/detienen-a-la-esposa-de-el-mencho-en-jalisco>, Alzaga I., *Detienen a la esposa de 'El Mencho' en Jalisco*, Milenio.com

<https://abcnews.go.com/Nightline/video/cartel-land-explores-deadly-consequences-illegal-drug-trade-37074376>

<https://news.vice.com/article/drug-trafficking-meth-cocaine-heroin-global-drug-smuggling>

<https://www.dea.gov/index.shtml>

<https://www.mysanantonio.com/news/local/article/Here-s-the-leaders-of-6-Mexican-cartels-12324319.php#photo-15005121>

https://www.washingtonpost.com/graphics/2017/world/mexico-s-drug-traffic-is-now-hitting-home/?utm_term=.5630a4e7e03e

<https://www.gazetaprawna.pl/artykuly/1397729,el-chapo-dozywocie-joaqu-n-guzm-n-loera.html>, Kędzierska J., *Joaquín Guzmán Loera "El Chapo": Dożywocie dla meksykańskiego króla dealerów* gazetaprawna.pl.

<https://soapboxie.com/social-issues/What-Should-I-Know-about-Mexicos-Drug-Cartels>, Marks K., *What Should I Know About Mexico's Drug Cartels?*, Soapboxie.com.

<https://soapboxie.com/social-issues/What-Should-I-Know-about-Mexicos-Drug-Cartels>, Marks K., *What Should I Know About Mexico's Drug Cartels?*, Soapboxie.com.

<https://strajk.eu/meksyk-250-cial-w-masowym-grobie-ofiar-karteli-narkotykowych>, *Meksyk: 250 ciał w masowym grobie ofiar karteli narkotykowych*, Strajk.eu.

<https://wiadomosci.wp.pl/morduja-z-biblia-w-reku-tam-rzadzi-fanatyczny-gang-6082136971678849a>, Wawrzyńczak A., *Mordują z Biblią w ręku - tam rządzi fanatyczny gang*, wiadomości.wp.pl

<https://www.businessinsider.com/rafael-caro-quintero-interview-involved-in-mexican-drug-trade-2016-7?IR=T>, Woody C., *One of Mexico's most notorious drug lords says he's out of the business, but it's not that simple*, businessinsider.com,

<http://www.politykaglobalna.pl/2012/03/kartele-narkotykowe-zagrazaja-panstwom-ameryki-srodkowej/>

<http://www.politykaglobalna.pl/2012/03/kartele-narkotykowe-zagrazaja-panstwom-ameryki-srodkowej> Wołojko P., *Kartele narkotykowe zagrażają państwu Ameryki Środkowej*, „Polityka Globalna”.

<https://homoamericanus.wordpress.com/2013/05/07/war-on-drugs-czyli-polityka-narkotykowa-stanow-zjednoczonych/>

<https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2016/12/mexico-pax-mafiosa-rule-law-161214115937003.html>, Buscaglia E., Mexico: *Neither Pax Mafiosa, nor rule of law*, „Al Jazeera”.

<https://www.usnews.com/news/best-countries/articles/2017-12-08/splintering-of-cartels-in-mexico-pushes-deadly-violence-to-record-levels>, Grillo I., *Mexico's New, Dead-lie Crime Lords*, „USA News”.

<https://www.usnews.com/news/best-countries/articles/2017-12-08/splintering-of-cartels-in-mexico-pushes-deadly-violence-to-record-levels>

<https://www.theguardian.com/world/2017/dec/26/mexico-maelstrom-how-the-drug-violence-got-so-bad>

<https://drugwarstories.com/2018/01/the-mexican-drug-war-part-iii/>